

Brottsbalken och sexualiteten

*Inledningsanförande vid Svenska Kriminalistföreningens årsmöte
den 29 april 1976.*

Av hovrättsfiskalen LARS-GÖRAN ENGSTRÖM, Lund.

Sexualbrottsutredningen började arbeta våren 1972 och lade fram sitt betänkande (Sexuella övergrepp, Statens offentliga utredningar 1976:9) i februari i år. Förslaget till ny lagtext har jag låtit dela ut i stencil. (Här tryckt som Bilaga).

Formellt har det varit en enmansutredning med hovrättspresidenten Björn Kjellin som utredningsman. De experter som efter hand knutits till utredningen har emellertid deltagit i behandlingen av samtliga uppkommande frågor och de har alla utan reservation undertecknat betänkandet.

Följande personer har varit experter. Professor Carl-Henry Alström, psykiater och genetiker, har anlitats som expert beträffande incest. Han har i en bilaga författat ett yttrande där han bl. a. redovisar vissa resultat från en unik ännu inte publicerad undersökning om incest. Kurtorn Birgitta Gustavii från sexualrådgivningsbyrån vid Lund lasarett har hjälpt till med sina yrkeserfarenheter. Bitr. överläkaren Bertil Hansson har anlitats för att skriva ett yttrande om homosexualitet. Förrre överläkaren vid rättspsykiatriska kliniken på Långholmen Yngve Holmstedt har med sin stora erfarenhet av undersökningar av farliga sexualförbrytare varit tämligen självskriven som expert. Han har författat en bilaga med rättspsykiatriska synpunkter på sexualbrottslingar. Förrre skolöverläkaren Gösta Rodhe har också varit expert. Han var även ledamot i den utredning som 1974 lade fram förslag till sexual- och samlevnadsundervisning i skolan. Professorn Knut Sveri behöver inte någon presentation i detta sällskap. Han har författat en bilaga med kriminologiska synpunkter på sexualbrottsligheten. Professorn i straffrätt Per-Edwin Wallén har också varit knuten till utredningen. Själv har jag varit dess sekreterare.

Utredningens uppdrag har varit att se över 6 kap. BrB, det kapitel som handlar om sedlighetsbrott. Uppdraget har varit begränsat till att avse paragrafernas innehåll, dvs till att föreslå nya brottsbeskrivningar, straffskalor och åtalsregler. Andra aspekter såsom exempelvis hur polisutredningar skall skötas och vården av sexualförbrytare har fallit utanför uppdraget. I direktiven sägs att utredningen skall försöka ta ställning till den roll som bör tillkomma BrB:s bestämmelser om sedlighetsbrott mot bakgrund av de förändringar som skett i inställningen till sexua-

litet under senare år. Jag kommer strax att beröra de här förändringarna lite närmare.

Sedlighetsbrotten utgör en liten brottsgrupp i kriminalstatistiken. Det totala antalet polisanmälningar för brott mot BrB uppgick sålunda 1974 till ca 570.000 medan antalet anmälningar för sedlighetsbrott endast var ca 3.300. Ca hälften av dessa anmälningar avsåg otuktigt beteende, dvs relativt obetydliga brott. Medan övriga brott mot BrB ökat kraftigt och i det närmaste tredubblats sedan 1950 har sedlighetsbrotten i stort sett hållit sig på oförändrad nivå. Det var en topp i statistiken omkring 1960 men sedan dess har det skett en minskning och de senare årens siffror håller sig på samma nivå som i början av 1950-talet. Knappt 500 personer döms numera årligen för sedlighetsbrott varav ca 200 för otuktigt beteende.

Den nuvarande lagstiftningen om sedlighetsbrott i 6 kap. BrB utgör produkten av en lång historisk utveckling. Den kan knappast förstås rätt om man inte ser den i sitt historiska perspektiv och sätter in den i ett större sammanhang som en spegling av synen på könsroller, äktenskap och sexualitet.

Vi har levat och lever delvis fortfarande i ett patriarkaliskt samhälle. För inte så länge sedan ansågs det vara mannens sak att försörja familjen och att kvinnan skulle arbeta i hemmet. För att systemet skulle fungera krävdes att samhället slog vakt om familjestabiliteten. Detta skedde bl. a. genom restriktiva skilsmässoregler. Synsättet att kvinnans roll var att som gift sköta om hemmet avspeglade sig också på den ogifta kvinnans ställning. Hon var på intet sätt jämställd med en ogift man.

Sedan lång tid tillbaka har utvecklingen gått mot jämlikhet mellan könen. Genom olika lagstiftningsåtgärder har kvinnan i formellt hänseende likställts med mannen i äktenskapet och i samhällslivet. Det har varit svårare att åstadkomma reella förändringar av könens rollfördelning. Kvinnorna utgör alltjämt en lägre andel av de förvärvsarbetande än männen och de rekryteras till yrken som är sämre betalda. Deltidsarbete är vanligare bland kvinnorna. Även om kvinnan förvärvsarbetar får hon ofta sköta det mesta av hemarbetet.

Förändringarna har emellertid varit så stora att de i väsentlig mån inverkat på förutsättningarna för samvaron mellan man och kvinna. Möjligheterna att bryta upp från en gemenskap man inte trivs med är väsentligt större än tidigare. Att vara gift eller sammanboende är inte längre lika statusmättat för kvinnan. Det utgör ett alternativ att vara ensamstående. Samlevnad mellan könen har därför i betydligt större utsträckning än tidigare karaktär av gemenskap mellan likar. De förändringar som ägt rum har självfallet påverkat förutsättningarna för den sexuella samvaron mellan könen.

Förr dominerade uppfattningen att sexualiteten endast hörde hemma i ett blivande eller bestående äktenskap. Samtidigt var det en utbredd uppfattning att kvinnan saknade sexuell drift. Det ansågs dock vara hennes plikt att i äktenskapet underkasta sig sexuellt umgänge.

Utvecklingen har sedan en rätt lång tid tillbaka gått mot en större öppenhet inom sexuallivets område. För inte så länge sedan uppfattades sexualiteten som något ociviliserat och ovärdigt. Tabuföreställningar, ångest och skuldkänslor präglade många människors inställning. Vanföreställningar i sexuella frågor var utbredda.

Få kunde skydda sig mot oönskade graviditeter. Täta graviditeter och illegala aborter åstadkom stora skador. De kvinnor som drabbades av graviditet utanför äktenskapet utsattes ofta för ett obarmhärtigt fördömande. Omgivningens fördömande attityd riktade sig också mot det icke önskade barnet, oäktingen.

Successivt har förhållandena förbättrats. Ett viktigt mål för den reformpolitik som bedrivits har varit att endast önskade barn skulle sättas till världen. Detta har varit en av drivkrafterna till sexualupplysning, utvecklandet av nya preventivmedel, rådgivning därom samt reformer inom abortlagstiftningen.

Samtidigt har forskningsresultat inom olika områden hjälpt till att öka förståelsen för sexualiteten och dess yttringar. Arbeten av Freud, Kinsey och Masters & Johnson utgör exempel på milstolpar i denna utveckling.

Den ökade öppenheten och kunskapen om sexualitet har lett till att människors inställning idag kännetecknas av större avspändhet och saklighet. Insikt har vunnits om att sexualdriften är av vital betydelse för både mannen och kvinnan under hela livet, låt vara att den tar sig olika uttryck i olika åldrar och präglar människor på olika sätt. Nya preventivmetoder har möjliggjort sexuella upplevelser utan ångslan för graviditet. Sexualitetens positiva sidor framhålls allt oftare.

Den ökade öppenheten och kunskapen om sexualitet har också lett till en minskad benägenhet att fördöma människor på grund av deras sexuella handlingar. Människors relationer och bedömningen av dem i moraliskt hänseende ses i ett vidare perspektiv. Utvecklingen har också lett till en ökad förståelse för att människor kan ha svåra sexuella problem. Även toleransen mot sexuellt avvikande har blivit större.

Det finns emellertid anledning att kraftigt understryka att de samhällsproblem som sammanhänger med sexualiteten ingalunda är undanröjda. Man kan här peka på det stora antalet aborter, på prostitutionen och på pornografin med dess ofta djupt reaktionära syn på mannens och kvinnans roller.

Den relativt snabba utveckling som ägt rum har också lett till

att det uppstått betydande åsikts- och attitydskillnader mellan generationerna och mellan olika grupper i samhället. Många står främmande inför öppenheten kring sexuallivet. En del upplever att den ställer krav som de inte kan leva upp till. Och i många fall har reaktionen mot äldre synsätt lett till överdrifter.

Ett särskilt problem skapas av invandringen. Människor med annan kulturell bakgrund utsätts ofta för en veritabel chock när de konfronteras med vår inställning till sexualitet och invandrabarnen hamnar ofta i en svår konflikt mellan föräldrarnas och kamraternas uppfattningar.

Den antydda utvecklingen har emellertid i allt väsentligt varit positiv och det finns anledning att tro att den kommer att fortsätta med samma inriktning. Arbetet med att på olika områden åstadkomma jämlikhet mellan könen och den nya inriktningen av skolans sexualupplysning kommer förhoppningsvis att bidra till denna utveckling.

De förskjutningar som ägt rum i attityderna till sexualitet har även påverkat lagstiftningen om sedlighetsbrott. Förr präglades sålunda straffbestämmelserna av långtgående ambitioner att styra människors sexuella beteenden. Straffet riktade sig mot människor som övat synd och hade som sin väsentligaste uppgift att värna om sedligheten.

I 1734 års lag fanns straffbestämmelser om sedlighetsbrott spridda på en mängd olika kapitel. I princip var allt utomäktenskapligt sexuellt umgänge straffbelagt. Straffen var drastiska med dödsstraff för åtskilliga av brotten.

1864 års strafflag innebar en kraftig systematisk omarbetning av bestämmelserna. Det tillskapades ett särskilt kapitel om sedlighetsbrott men åtskilliga sedlighetsbrott hänfördes till andra kapitel.

Strafflagen innebar kraftiga strafflindringar för åtskilliga av sedlighetsbrotten. Den kanske viktigaste reformen i övrigt var att utomäktenskapligt sexuellt umgänge eller lönskaläge som det kallades inte blev straffbart i alla situationer. Kriminaliseringen inskränktes till fall då kvinnan fick barn och var tvungen att stämna mannen för att få ut underhållsbidrag.

Åtskilliga av stadgandena var endast tillämpliga om gärningsmannen var en man och offret en kvinna. Detta gällde om otukt mellan befattningshavare och intagen vid anstalt, otukt med underårig, otukt med sinnessjuk person, lönskaläge och bedrägeri till könsumgänge genom äktenskapslöfte, som inte infriades. Vidare kunde våldtäkt och liknande brott endast begås av män. Bestämmelserna härom präglades även av uppfattningen om mannens obetingade rätt till könsumgänge med sin hustru. De var nämligen inte tillämpliga på övergrepp inom äktenskapet. Åsikten att mannen hade rätt till sin hustru och att hennes vilja

inte respekterades kom än tydligare till uttryck i enleveringsbestämmelserna. Sålunda straffades t.o.m. den som med kvinnans vilja förde bort henne från sin man i uppsåt att förmå henne till otukt.

Sammantaget ger bestämmelserna, med den starkt negativa värdeladdade beteckningen otukt för all utomäktenskaplig sexuell aktivitet, en bild av en negativ inställning till sexualdriften och dess yttringar med kvinnan som osjälvständigt objekt för mannens sexualdrift. I 1734 års lag hade denna i våldtäktsbestämmelsen t.o.m. betecknats som „ond lusta“ och samma uttryck återfinns för övrigt i lagkommitténs motiv till ny kriminallag.

Efter hand uppträdde en reaktion mot den rigorösa strafflagstiftningen. Det genomfördes åtskilliga ändringar i strafflagen. Åtskilliga brott avkriminaliserades och väsentliga strafflinndringar genomfördes.

Avkriminaliseringen avsåg handlingar som företogs av fri vilja mellan vuxna människor. Sålunda upphävdes bestämmelsen om lönskaläge 1918. Horsbrotten och åtskilliga av incestbrotten avkriminaliserades 1937. Dessförinnan hade Sverige jämte Finland den mest långtgående lagstiftningen om incest i Europa. Homosexuell otukt mellan vuxna och tidelag avkriminaliserades 1944. Då infördes också den specialreglering av homosexuella handlingar som i stort sett fortfarande gäller. Slutligen avkriminaliserades incest i ytterligare en situation 1947.

Jämsides med den avkriminalisering som ägde rum skedde en viss utvidgning av kriminaliseringen i en del situationer där man ansåg att det förelåg ett skyddsbehov. Här kan nämnas att kopplerbestämmelserna reformerades 1918 bl. a. för att på ett effektivare sätt kunna ingripa mot kopplare och sutenörer. 1937 utvidgades 15-årsgränsen till att gälla till skydd för pojkar. Samtidigt tillskapades en straffbestämmelse som riktade sig mot män som i kraft av överordnad ställning förmådde kvinnor i åldern mellan 15 och 18 år till sexuellt umgänge. Så här i efterhand framstår emellertid reformen mest som en skrivbordsprodukt. Den kom inte att tillämpas mer än vid fem tillfällen under åren fram till brottsbalkens ikraftträdande.

Brottsbalken, som togs av riksdagen 1962, innebar en omfattande omstöpnig av bestämmelserna där man betonade att sedlighetsbrotten i första hand hade till syfte att bereda straffrättsligt skydd för barn och ungdom samt i övrigt värna individens integritet i sexuellt hänseende.

En viss avkriminalisering i linje med den tidigare utvecklingen genomfördes. Incestbrotten inskränktes till att omfatta fall av otukt med avkomling och otukt med syskon. 1973 avkriminaliserades incestförbindelser mellan halvsyskon i samband med att

möjlighet tillskapades att ingå äktenskap efter dispens. I samma riktning som en avkriminalisering verkade reformen att åtal skulle underlåtas vid brotten otukt med barn och otukt med ungdom när det var ringa skillnad i ålder och utveckling mellan gärningsmannen och den underårige.

I detta sammanhang finns det anledning att erinra om brotts-typen sårande av tukt och sedlighet, som placerades i kapitlet om brott mot allmän ordning. När denna brottstyp upphävdes och ersattes med en bestämmelse om otillåtet förfarande med pornografisk bild blev det en konsekvens att pornografiska föreställningar på sexklubbar och varitèer inte längre blev straffbara. Verksamheten har sedermera reglerats genom bestämmelser i allmänna ordningsstadgan på förslag av den s.k. brottskommis-sionen.

Den största uppståndelsen vid BrB:s genomförande vållade förslaget att göra bestämmelserna om våldtäkt tillämpliga på övergrepp i äktenskapet. Såvitt bekant har reformen inte vållat några besvär i den praktiska rättstillämpningen.

En annan reform som vållade debatt var införandet av bestämmelsen förförelse av ungdom, vilken riktar sig mot personer som skaffar eller söker skaffa sexuellt umgänge mot ersättning med en underårige.

Vid alla de olika reformer som successivt genomförts har självfallet olika synpunkter gjort sig gällande. När det gäller avkriminaliseringarna har dessa inte inneburit att man ställt sig gillande till de beteenden som man upphävt straffet för. Tvärtom har reformerna åtföljts av uttalanden där man ibland i rätt kraftiga ordalag uttalat sitt avståndstagande. Detta var exempelvis fallet när horsbrotten avskaffades och vid avkriminaliserin-gen av homosexualitet.

Reformerna får i stället till stor del ses mot bakgrund av en ökad insikt om svårigheterna att styra människors sexuella be-teenden med straffbestämmelser. Bestämmelserna omfattade i stor utsträckning fall där det inte fanns något offer i egentlig mening för kriminaliteten. Det blev beroende av tillfälligheter om straff inträdde. Inskridandena kom att uppfattas som nyck-fulla. De skadade förtroendet för rättsväsendet. Det blev därför angeläget att begränsa straffbestämmelserna till övergreppssitua-tioner och det oberoende av vilken sexualetik man i övrigt anslöt sig till.

Förändringen mot en kriminalisering i övergreppssituationer är inte konsekvent fullföljd i BrB. En äldre tids synsätt har på-verkat omfattningen av det straffbara området och terminologin.

Sexualbrottsutredningen anser att lagen bör reformeras i linje med den utveckling som varit den dominerande i över 100 år. Syftet med straffbestämmelserna bör vara att inskrida mot

sexuella övergrepp. Utredningen innehåller därför en kritisk granskning av de argument som framförs för straffbeläggande av andra situationer än övergrepp.

I och för sig hade det varit möjligt att helt slopa sexualbrotten som en särskild kategori brott och låta andra bestämmelser ta över samt eventuellt komplettera kapitlet om brott mot annans frihet och frid med en eller annan paragraf. Utredningen anser emellertid att en sådan reform kan prövas först i samband med en mer samlad översyn av brottsbalken. Förslaget innebär sålunda att sexualbrotten samlats i ett särskilt kapitel i brottsbalken.

Förslaget måste enligt utredningen också sättas in i ett större kriminalpolitiskt sammanhang där man strävar efter att begränsa straffrättens betydelse som medel för social kontroll.

Strävandena att minska tillämpningen av långa frihetsstraff och att i större utsträckning använda böter som påföljd bör också beaktas.

Utredningen anser att terminologin bör reformeras. Ord som sedlighet, tukt och otukt passar inte i bestämmelser som har till syfte att utgöra ett skydd mot övergrepp och de har därför utmönstrats ur lagen. Rubriken till 6 kap. BrB föreslås erhålla lydelsen „Om sexuella övergrepp“.

Våldtäkt och liknande övergrepp utgör de allvarligaste brotten i förslaget.

I en bilaga författad av Knut Sveri belyses våldtäktsbrottsligheten ur kriminologisk synvinkel. Utredningen redovisar också en utredning om den kriminella belastningen hos personer som döms för våldtäkt. Av svenska medborgare hade 75 % dömts vid tidigare tillfälle, mest för förmögenhetsbrott. Rätt många återfaller och döms ånyo, också då mest för förmögenhetsbrott. Till bilden hör att cirka 10 % överlämnas till sluten psykiatrisk vård eller vård i specialsjukhus för utvecklingsstörda. Åtskilligt fler uppvisar naturligt nog klara psykiska särdrag utan att dessa är så uttalade att det föreligger behov av tvångsvård.

Utrymmet för några egentliga reformer är ytterst begränsat. Allt vad som rimligen kan vara straffbelagt är redan straffbelagt. Ytterpunktterna för straffskalorna är också i stort sett givna. Straffmaximum för misshandel är idag fängelse tio år och det kan inte komma ifråga att ha lindrigare straff för våldtäkt. Minimistraffet är redan idag fängelse en månad. En nyhet i förslaget är att det skall bli möjligt att döma till böter, en påföljd som av naturliga skäl endast kan komma ifråga i tämligen extrema undantagssituationer.

Vid bedömningen av påföljdsfrågan måste man göra klart för sig att de föreslagna bestämmelserna rymmer långt fler före-

teelser än som enligt vanligt språkbruk räknas till våldtäkt. Sålunda behöver inte samlag ha förekommit. Det räcker t. ex. med en inte alltför kortvarig beröring av mannens eller kvinnans könsorgan. Inte heller tvånget behöver framstå som allvarligt, även om det naturligtvis kan upplevas så av den som blir föremål för övergrepp. Som exempel kan nämnas hot om att „lämna menligt meddelande“ om annan eller hot om viss skadegörelse.

Förslaget innebär att man knyter an till bestämmelsen om olaga tvång, den bestämmelse som generellt anger vilka tvångsmedel som medför straffansvar när man förmår annan att göra, tåla eller underlåta något. När någon förmår annan till sexuellt umgänge medelst olaga tvång skall han dömas för sexuellt tvång till fängelse i minst sex månader och högst fyra år. Detta innebär en anpassning till de påföljder som idag är vanligast.

Om brottet är grovt skall det dömas till fängelse i lägst två och högst tio år. Vid bedömande av om brottet är grovt skall särskilt beaktas om gärningsmannen visat synnerlig råhet eller hänsynslöshet. Det är samma uttryck som används för att ange om misshandel skall anses vara grov.

Därjämte föreslår utredningen en lindrigare straffskala för fall, som bedöms som mindre allvarliga. Utredningen anger här att man bl. a. också måste beakta hur offret betett sig före övergreppet. Tanken bakom detta är att man måste skilja mellan ett rent överfall i exempelvis en park och en situation där kvinnan före övergreppet i ett samspel med mannen medverkat till att bygga upp en situation med starka sexuella förväntningar hos denne. Det mest extrema fallet är att det förekommit aktiv petting från båda sidor.

Den senare typen av övergrepp bör kunna leda till en mildare dom än den förra. Utredningen betonar dock att man måste se situationen i sin helhet. Andra faktorer såsom arten och graden av det utövade tvånget kan leda till en annan bedömning. Förslaget anknyter till vad som gäller vid andra brott mot person där ett plötsligt angrepp mot en okänd alltid anses som en försvårande omständighet.

Bestämmelserna har gjorts könsneutrala och därmed även tillämpliga på homosexuella övergrepp.

Därjämte kan man räkna med att förslaget leder till en begränsad strafflindring. De allmänna strävandena efter kortare frihetsberövanden måste beaktas. Utredningen framhåller också att i jämförelse med de påföljder som döms ut vid bl. a. misshandel framstår straffen för sexuella övergrepp många gånger som omotiverat stränga.

Slutligen skall beträffande våldtäkt endast påpekas att utredningen betonar att personer som blivit utsatta för sexuella övergrepp kan vara i akut behov av hjälp. Möjlighet bör finnas att

få tala med en psykiater eller kurator. Det kan finnas behov av att utbilda rutiner för samverkan så att polisen omedelbart kan skicka kvinnan till rätt person. Motsvarande synpunkter gör sig gällande även vid andra typer av sexuella övergrepp.

Utredningen föreslår en brottstyp med benämningen sexuellt utnyttjande. Den tar sikte på fall när någon har sexuellt umgänge med annan under otillbörligt utnyttjande av att denne på grund av psykisk sjukdom, utvecklingsstörning eller av annan orsak befinner sig i hjälplöst tillstånd. Om denna bestämmelse är inte mycket att säga. Den har sin motsvarighet i gällande rätt.

Utredningen föreslår vidare att brottstypen blottande slopas. Tidigare har som ett särskilt skäl för kriminalisering av dessa fall åberopats att exhibitionister skulle vid andra tillfällen kunna återfalla i andra och allvarligare sexualbrott. Utredningen konstaterar att exhibitionister i det alldeles övervägande antalet fall är helt ofarliga samt att det är ohållbart att åberopa de få farliga exhibitionister som finns som skäl för att inskrida mot blottaren i gemen. Slopandet av brottstypen blottande får inte till konsekvens att förfarandet alltid blir straffritt. Tvärtom torde blottande ofta bli att bedöma som ofredande eller förgargelseväckande beteende.

Den straffrättsliga bedömningen av sexuellt umgänge med barn och ungdom har varit en central fråga för utredningen. Här gäller sedan 1864 ett absolut förbud mot sexuellt umgänge med den som är under 15 år. I beroendesituationer gäller en åldersgräns vid 18 år.

Sedan 1864 har det skett den ändringen att den fysiska mognaden inträder tidigare. Undersökningar visar att åldern för första menstruation nedgått med cirka tre år. Genomsnittsåldern ligger idag på cirka 13 år med rätt stora individuella variationer. Den sexuella debuten inträffar också i stigande utsträckning vid allt tidigare år. Man får idag räkna med att mellan 10 och 20 % av våra ungdomar har samlagserfarenhet när de fyller 15 år. Ännu fler har erfarenhet av petting som också faller in under straffbestämmelsen.

Till bilden hör att de tidiga debutanterna återfinns i alla ungdomsgrupper sålunda även i dem som har goda relationer till hem, skola och kamrater.

Mot siffrorna för ungdomens sexuella aktivitet kontrasterar kriminalstatistiken bjärt. Ärligen sker cirka 500 polisanmälningar medan ett 80-tal personer döms. Många av de dömda har då gjort sig skyldiga till brott mot flickor som inte ens fyllt 10 år.

Den nuvarande åtalsregeln enligt vilken åtal skall underlåtas när det är ringa skillnad i ålder och utveckling mellan parterna torde oftast vara tillämplig vid de sexuella kontakter som förekommer. Men åtalsregeln fungerar inte i alla situationer. Polis,

åklagare och domstolar tvingas ingripa i fall då detta inte alls är motiverat. De mest häpnadsväckande scener kan utspelas i domstolarna. Jag skall bara nämna ett exempel. I Malmö förekom ett fall häromåret då den tilltalade satt i rättssalen tillsammans med sin underåriga fästmö och deras gemensamma barn och förnöjt förkunnade för rätten att de skulle leva samman och domstolen kunde inget annat göra än att döma den tilltalade.

Åtalsregeln är inte tillämplig på medverkande vuxna. Det har hänt att föräldrar råkat i svårigheter när de har velat ge sin underåriga dotter som fött barn chansen att leva tillsammans med barnafadern för att de i framtiden skulle få tillfälle att bilda en normal familj. I sådana fall blir det också fråga om fortsatt brottslig verksamhet, vilket i åtminstone en del fall föranlett myndigheter till inskridanden för att få till stånd en brytning.

Den nuvarande lagen lägger också hinder i vägen för en nyanserad syn på tidiga sexualupplevelser och en verklighetsnära sexualundervisning. Den skapar också svårigheter då unga människor söker sakkunnig hjälp för att bemästra graviditetsrisken vid sexuella förbindelser. Lagen harmonierar inte heller med de möjligheter som finns för unga människor att ingå äktenskap efter dispensförfarande. Här kan man underskrida 15-årsgränsen, vilket också sker i ett begränsat antal fall.

Enligt sexualbrottsutredningen är det otänkbart att i framtiden behålla de nuvarande straffbestämmelserna. Endast beteenden som man anser skall beivras av domstol bör beläggas med straffansvar och frivilliga sexuella förbindelser mellan barn och mellan ungdomar hör inte till sådana beteenden.

Utredningen har övervägt möjligheten att ersätta en åldersgräns med en kriminalisering där man tar hänsyn till om det är en övergreppssituation, till den unges individuella mognad eller till exploaterandet av dennes ungdom och oförstånd. Det förekommer ett avsnitt härom i betänkandet. Utredningen anser det dock inte möjligt att gå fram en sådan väg.

I stället föreslås att åldersgränsen sänks till 14 år samt att det tillskapas möjlighet för domstol att underlåta att döma till ansvar i ringa fall. Innebörden härav är att kriminaliseringen inte omfattar sådana fall som bedöms som ringa. Polisutredning och åtal skall sålunda inte ske och skulle åtal likväl väckas skall domstolen ogilla åtalet.

Genom sänkningen av åldersgränsen undanröjes de mest uppenbara nackdelarna med den nuvarande kriminaliseringen. Förslaget tillgodoser därjämte kravet på en mer nyanserad straffbestämmelse. Vid bedömande av om ringa fall föreligger skall gärningsmannens och den underåriges ålder, utveckling och förhållande till varandra och det sexuella umgängets art särskilt beaktas. Härmed avser utredningen att framhålla att fall då den

underåriga befinner sig i närheten av åldersgränsen och partnern är tonåring normalt bör bedömas som ringa samt att det finns anledning att sträcka sig längre om det sexuella umgänget stannat vid någon form av petting eller ingått i ett mer varaktigt eller känslomässigt grundat förhållande.

Förslaget har också andra fördelar. Föreligger ett ringa fall gör sig inte medhjälpare skyldiga till brott. Föräldrar och preventivmedelsrådgivare kan känna sig säkra. Reglerna kommer inte i konflikt med möjligheterna att ingå äktenskap efter dispens och bör vara lättare att förena med en nyanserad sexualundervisning.

En nyhet i förslaget är att åtal endast får ske efter angivelse av barnets vårdnadshavare om inte särskilda skäl talar däremot. Föräldrars önskemål om att hålla barnet utanför polisutredning och domstolsförfarande bör normalt respekteras.

Utredningen föreslår en kompletterande åldersgräns vid 18 år i fall då den underåriga befinner sig i den vuxnes vård. De praktiskt viktigaste fallen är sexuellt umgänge mellan föräldrar och barn samt mellan styvföräldrar och styvbarn. Även här skall det finnas möjlighet att underlåta att döma till ansvar i ringa fall.

Ytterligare en åldersgräns föreslås, nämligen vid tio år. Den tar sikte på sådana sexuella beröringar som inte innefattas i uttrycket sexuellt umgänge, dvs i praktiken kortvariga beröringar av annans könsorgan. Bestämmelsen föreslås erhålla beteckningen sexuellt ofredande. Motsvarande handlingssätt kallas idag sedlighetssårande beröring och är straffbelagt upp till dess den underåriga fyllt 15 år.

Varför just tio år? Det finns en generell bestämmelse om ofredande som ger skydd åt både barn och vuxna. Den kan emellertid bara tillämpas om den som utsätts för handlingssättet upplever det som ett ofredande. Små barn upplever ofta inte sexuella närmanden på det sättet. Barn som uppnått tio års ålder får antas ha nått en sådan mognad att de förmår uppfatta närmandet som ett ofredande. Det kan tilläggas att ett närmande i många fall torde vara att anse som försök till sexuellt umgänge och i sådana fall gäller den tidigare nämnda 14-årsgränsen.

Den nuvarande lagen har högre åldersgränser för homosexuellt umgänge. Lagen bygger på uppfattningen att homosexuellt umgänge är ägnat att medföra större risker i psykiskt och socialt hänseende än vad fallet är vid heterosexuella förbindelser. Framst är det den s.k. förförelseteorin som influerat på lagen. Enligt denna teori kan homosexuella förbindelser i tonåren leda till en permanent homosexuell inriktning. Förförelseteorin förkastas emellertid idag av en enhällig expertis. Den sexuella driftens inriktning fastställs långt tidigare i en människas liv. Några hållbara skäl för särbestämmelser beträffande homo-

sexuella handlingar har sexualbrottsutredningen inte kunnat finna. Förslaget innehåller därför inga sådana bestämmelser. I flera andra länder har motsvarande reform redan genomförts. I övrigt skall om homosexualitet endast sägas, att utredningen starkt betonar önskemålet att de homosexuellas villkor förbättras.

Utredningen föreslår att de nuvarande incestbestämmelserna slopas. På detta område har det redan tidigare skett avkriminaliseringar vid flera tillfällen. Vad som återstår är ett förbud mot samlag med avkomling och med helsyskon, vilket tar sikte på frivilliga sexuella förbindelser mellan vuxna. Utredningen har funnit att de genetiska skäl som brukar åberopas mot incest inte är hållbara. Det är visserligen riktigt att vissa sjukdomar endast uppträder då sjukdomsanlag ärves från både fadern och modern samt att risken för sådant sammanträffande av sjukdomsanlag ökar vid släktskap. Man utgår från att man ärver hälften av sina gener från fadern och hälften från modern och räknar efter. Den faktiska risken är emellertid generellt sett liten även vid nära släktskap och sålunda betydligt mindre än vid fortsatt barnalstrande mellan personer som redan fått ett sjukt barn utan att vara släkt. I konsekvensens namn skulle man då ha ett straffrättsligt förbud även i dessa situationer, vilket ingen lär påfordra.

Utredningen har i den här delen stött sig på Carl-Henry Alströms studier. Han menar att det finns ett incesttabu av djupgående psykologisk natur och att straffsatsen på det här området är eftertionaliseringar utan preventiv betydelse. Borttagandet av paragrafen lär därför inte påverka människors beteende.

Inte heller de etiska skäl som brukar åberopas till stöd för bestämmelsen är hållbara. Inskränkningen till just samlag är ur denna synpunkt konstlad. Och varför skulle homosexuella förbindelser inte också bestraffas? Till bilden hör att straffbestämmelsen inte gäller i adoptivförhållanden. Här föreligger inte ens förbud mot giftermål.

Klart är att det rör sig om ett försvinnande litet antal fall. Endast enstaka personer döms årligen för incest. I dessa fall vållar ingripandena dock stor och onödig skada.

Enligt förslaget kan sålunda incest bestraffas endast om andra bestämmelser är tillämpliga, t. ex. om ena parten är underårig. Normalt går gränsen vid 18 år för sexuellt umgänge med avkomling och vid 14 år vid sexuellt umgänge med syskon. Incest mellan vuxna är redan straffritt i en rad andra länder så den föreslagna regleringen är ingalunda unik.

Utredningen föreslår också en ny bestämmelse om koppleri. I betänkandet betonas att prostitutionen i allt väsentligt är ett socialt problem och att det är en brist att närmare kännedom

saknas om prostitutionens karaktär, de prostituerade och deras kunder.

Någon kartläggning av dessa förhållanden har inte gjorts. Detta har sin grund i att utredningen inte haft till uppgift att ta upp prostitutionsproblemet i hela sin vidd utan endast att göra en översyn av straffbestämmelsen om koppleri.

Här liksom på andra områden inom straffrätten bör den grundsatsen gälla att man försöker bestämma vilka handlingssätt som är så förkastliga att de bör bestraffas. Sedan får det bli åklagarens sak att bevisa att brott föreligger. Det sagda kan synes självklart. Så är emellertid ingalunda fallet. När det gäller koppleri stöter man ofta på uppfattningen att brottsbeskrivningen på grund av bevissvårigheterna bör göras så extensiv att den träffar långt fler beteenden än man egentligen vill komma åt. Den nuvarande lagen är utformad efter sådana överväganden och tillämpas också så i praktiken.

Utredningen har utgått från att bordelldrift och i konsekvens därmed även annat yrkesmässigt främjande av prostitution bör vara belagt med straff. En omprövning av det förbudet har inte ingått i uppdraget och skulle för övrigt ha krävt en utredning av helt annat slag.

När det gäller verksamhet av s.k. sutenörer eller hallickar är den nuvarande lagen utformad så att i praktiken allt samboende med en prostituerad är straffbelagt. Detta har inte varit en målsättning vid bestämningen av straffansvaret utan utgör en konsekvens av att man i så hög grad beaktat bevissvårigheterna.

Enligt utredningen går det inte att bortse från att vuxna människor helt påföljdsfritt kan ägna sig åt prostitution. Det är inkonsekvent att låta en kvinna fritt välja om hon vill vara prostituerad men anse att hon är utsatt för övergrepp så snart hon sammanbor med någon annan person.

Utredningen anser att straffansvaret skall inskränkas till fall när någon otillbörligt utnyttjar att annan har tillfälliga sexuella förbindelser mot betalning. Den typiska situationen är att någon uppbär stora summor pengar av en prostituerad. Ett blott och bart samboende skulle däremot inte grunda straffansvar.

Bestämmelsen om otillbörligt utnyttjande kan tillämpas inte bara på hallicker utan också i andra situationer. Den del av stadgandet som riktar sig mot yrkesmässigt främjande av prostitution får därmed självständig betydelse endast när ett otillbörligt utnyttjande inte föreligger.

Slutligen skall jag endast nämna att utredningen föreslår att brottstypen förförelse av ungdom slopas. Den riktar sig mot den som skaffar eller söker skaffa en tillfällig sexuell förbindelse mot ersättning med en underårig. Gränsen går vid 18 år vid heterosexuella förbindelser och vid 20 år vid homosexuella förbindelser.

Bestämmelsen utsattes för hård kritik när den infördes. Man framhöll särskilt utpressningsriskerna och att ett polis- och rättegångsförfarande var ägnat att stämpla den unge som prostituerad. Bestämmelsen har emellertid inte varit förenad med några större olägenheter vilket till stor del beror på att den inte tillämpats. Den bör kunna undvaras.

Lars-Göran Engström

Bilaga

Sexualbrottsutredningens författningsförslag

Förslag till Lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrives att 6 kap. brottsbalken skall erhålla följande rubrik och lydelse.

Nuvarande lydelse

6 kap. Om sedlighetsbrott

1 §

Tvingar man kvinna till samlag genom våld å henne eller genom hot som innebär trängande fara, dömes för våldtäkt till fängelse, lägst två och högst tio år. Lika med våld anses att försätta kvinnan i vanmakt eller annat sådant tillstånd.

Är brottet med hänsyn till kvinnans förhållande till mannen eller eljest att anse som mindre grovt, dömes för våldförande till fängelse i högst fyra år.

2 §

Den som, i annat fall än i 1 § sägs, förmår någon till samlag eller annat könsligt umgänge medelst olaga tvång eller genom grovt missbruk av dennes beroende ställning eller övar könsligt umgänge med någon under otillbörligt utnyttjande av att denne befinner sig i vanmakt eller annat hjälplöst tillstånd eller är sinnessjuk eller sinnesslö, dömes för frihetskränkande otukt till fängelse i högst fyra år.

Föreslagen lydelse

6 kap. Om sexuella övergrepp

1 §

Den som medelst olaga tvång förmår annan till sexuell umgänge, dömes för sexuell tvång till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

Är brottet med hänsyn till den tvingades handlande före övergreppet eller eljest att anse som mindre grovt, dömes till böter eller fängelse i högst ett år.

2 §

Är brott som i 1 § sägs att anse som grovt, skall för våldtäkt dömas till fängelse, lägst två och högst tio år.

Vid bedömande huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas om gärningsmannen genom våld, hot om våld eller på annat sätt visat synnerlig hänsynslöshet eller råhet.

3 §

Den som har sexuell umgänge med annan under otillbörligt utnyttjande av att denne på grund

Nuvarande lydelse

3 §

Har någon könsligt umgänge med barn under femton år, dömes för otukt med barn till fängelse i högst fyra år.

Om gärningsmannen förgripit sig särskilt hänsynslöst mot barnet eller brottet eljest är att anse som grovt, skall dömas till fängelse, lägst två och högst åtta år.

4 §

Har någon könsligt umgänge med annan av motsatt kön, som är under aderton år och som står under hans tillsyn vid skola, anstalt eller annan inrättning eller som eljest står under hans övervakning, vård eller lydnad, eller sker det under utnyttjande i annat fall av den underåriges beroende ställning, dömes för otukt med ungdom till fängelse i högst fyra år.

Detsamma skall gälla, om någon som fyllt aderton år har könsligt umgänge med annan av samma kön som ej fyllt aderton år eller ock, under omständigheter som angivas i första stycket, med annan av samma kön som är under tjugo år.

5 §

Har någon samlag med eget barn eller dess avkomling, dömes för otukt med avkomling till fängelse i högst två år.

Föreslagen lydelse

av psykisk sjukdom, utvecklingsstörning eller av annan orsak befinner sig i hjälplöst tillstånd, dömes för sexuellt utnyttjande till böter eller fängelse i högst två år.

4 §

Har någon sexuellt umgänge med barn under 14 år, dömes för sexuellt umgänge med barn till böter eller fängelse i högst två år. I ringa fall skall ej dömas till ansvar.

Vid bedömande huruvida ringa fall föreligger skall gärningsmannens och den underåriges ålder, utveckling och förhållande till varandra och det sexuella umgängets art särskilt beaktas.

5 §

Har någon sexuellt umgänge med eget barn, adoptivbarn, styvbarn eller annat barn, som står under hans vård, och har barnet ej fyllt 18 år, dömes för sexuellt umgänge med barn i beroende ställning till böter eller fängelse högst två år. I ringa fall skall ej dömas till ansvar.

Vid bedömande huruvida ringa fall föreligger skall beroendeförhållandets och det sexuella umgängets art särskilt beaktas.

6 §

Den som, utan att det kan anses som sexuellt umgänge, sexuellt berör barn under tio år, dömes för sexuellt ofredande till böter eller fängelse i högst ett år.

Nuvarande lydelse

Den som har samlag med sitt helsyskon, dömes för otukt med syskon till fängelse i högst ett år.

Vad i denna paragraf sägs gäller ej den som förmåtts till gärningen medelst olaga tvång eller på annat otillbörligt sätt.

6 §

Den som berör barn under femton år på sedlighetssärnande sätt, dömes, om gärningen ej är belagd med straff enligt vad förut i detta kapitel är sagt, för otuktigt beteende till böter eller fängelse i högst ett år.

Detsamma skall gälla, om någon blottar sig för annan på sätt som är ägnat att väcka anstöt eller eljest genom ord eller handling som uppenbart sårar tukt och sedlighet uppträder anstötligt mot annan.

7 §

Om någon vanemässigt eller för att bereda sig vinning främjar eller utnyttjar annans otuktiga levnadssätt eller om någon förleder den som är under tjugo år till sådant levnadssätt, dömes för koppleri till fängelse i högst fyra år.

Är brottet grovt, skall dömas till fängelse, lägst två och högst sex år. Vid bedömande huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas, om gärningsmannen främjat otuktigt levnadssätt i större omfattning eller hänsynslöst utnyttjat annan.

Om någon för att bereda sig särskild vinning främjar tillfällig könsförbindelse mellan andra, dö-

Föreslagen lydelse

7 §

Den som yrkesmässigt främjar eller otillbörligt utnyttjar att annan har tillfälliga sexuella förbindelser mot betalning, dömes för koppleri till fängelse i högst fyra år.

Nuvarande lydelse

mes för främjande av otukt till böter eller fängelse i högst sex månader.

8 §

Den som genom att utlova eller giva ersättning skaffar eller söker skaffa sig tillfällig könsförbindelse med någon som är under aderton år eller, om han är av samma kön, under tjugo år, dömes för förförelse av ungdom till böter eller fängelse i högst sex månader.

9 §

Ansvar som i detta kapitel är stadgat för gärning som begås mot någon under viss ålder skall ådömas även den som icke insåg men hade skälig anledning antaga att den andre ej uppnått sådan ålder.

10 §

För försök till *våldtäkt, våldförande, otukt med barn eller otukt med ungdom* dömes till ansvar enligt vad i 23 kap. stadgas.

11 §

Våldtäkt eller våldförande eller försök till sådant brott, så ock frihetskränkande otukt må åtalas av åklagare allenast om målsägande anger brottet till åtal eller åtal finnes påkallat ur allmän synpunkt.

Sedan sex månader förflutit efter det *brottet* begicks må åkla-

Föreslagen lydelse

8 §

Ansvar som i detta kapitel är stadgat för gärning som begås mot någon under viss ålder skall ådömas även den som icke insåg men hade skälig anledning antaga att den andre ej uppnått sådan ålder.

9 §

För försök till *sådant sexuellt tvång* som ej är mindre grovt, *våldtäkt, sexuellt umgänge med barn eller sexuellt umgänge med barn i beroende ställning* dömes till ansvar enligt vad i 23 kap. stadgas.

10 §

Sexuellt tvång eller våldtäkt, sexuellt umgänge med barn, sexuellt umgänge med barn i beroende ställning eller försök till sådant brott, så ock sexuellt utnyttjande eller sexuellt ofredande må åtalas av åklagare allenast om målsägande anger brottet till åtal eller åtal finnes påkallat ur allmän synpunkt.

Sedan sex månader förflutit efter det *sexuellt tvång eller våld-*

Nuvarande lydelse

gare ej väcka åtal, med mindre angivelse skett före utgången av sagda tid eller laga förfall för angivelse visas hava förelegat eller ock åtal finnes påkallat ur allmän synpunkt. Efter utgången av nämnda tid må ej heller målsägande väcka åtal för brottet, om ej laga förfall visas hava förelegat.

Är vid otukt med barn eller otukt med ungdom eller vid försök till sådant brott ringa skillnad i ålder och utveckling mellan gärningsmannen och den mot vilken gärningen förövats, må åtal ej väckas av åklagare, med mindre åtal finnes påkallat ur allmän synpunkt.

Föreslagen lydelse

täkt eller försök till sådant brott eller sexuellt utnyttjande begicks må åklagare ej väcka åtal, med mindre angivelse skett före utgången av sagda tid eller laga förfall för angivelse visas hava förelegat eller ock åtal finnes påkallat ur allmän synpunkt. Efter utgången av nämnda tid må ej heller målsägande väcka åtal för brottet, om ej laga förfall visas hava förelegat.